

Postanowienie Sądu Najwyższego z 19.01.2024 r. II CSKP 897/22

Stan obiektywnej niemożności poniesienia przez powoda kosztów, których wyłożenie jest konieczne do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania przed sądem polubownym może pociągać za sobą niewykonalność zapisu na sąd polubowny.

Opis stanu faktycznego

oraz wskazanie najważniejszych wniosków wynikających z uzasadnienia powyższego postanowienia

- Powód (osoba fizyczna) wniósł pozew przeciwko N. (Wielkie Księstwo Luksemburga), domagając się zapłaty kwoty 4.377.490 zł wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie.
- W odpowiedzi na pozew pozwany podniósł przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy zarzut zapisu na sąd polubowny wynikający z umowy inwestycyjnej.
- W toku postępowania powód został zwolniony od ponoszenia kosztów procesu, a jego stan majątkowy niepozwalający ponieść kosztów arbitrażu nie budził wątpliwości.
- Sąd Okręgowy odrzucił pozew wskazując, że spełnione zostały obie przesłanki odrzucenia pozwu wymienione w art. 1165 § 1 KPC¹, tj. spór między stronami był objęty zapisem na sąd polubowny, a pozwany podniósł zarzut zapisu na sąd polubowny przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy. Zdaniem Sądu Okręgowego, zapis na sąd polubowny nie był także niewykonalny w rozumieniu art. 1165 § 2 KPC² ani nie utracił mocy w rozumieniu art. 1168 § 2 KPC³, gdyż:
 - ❖ w świetle art. 475 § 1 KC⁴ trudności dłużnika w spełnieniu jakichkolwiek świadczeń pieniężnych nie powinny być zrównywane z niemożliwością świadczenia, nawet w wypadku jego niewypłacalności, gdyż dłużnik odpowiada zawsze za swoją zdolność płatniczą.
 - ❖ dokonanie zapisu na sąd polubowny stanowi dobrowolne ograniczenie konstytucyjnego dostępu do sądu (powszechnego), a zawierając zapis, strony powinny liczyć się z obowiązkiem uiszczenia opłat przewidzianych przez regulamin sądu arbitrażowego.
 - ❖ należy odrzucić także możliwość uznania zapisu na sąd polubowny za niewykonalny z uwagi na następczą niewypłacalność strony, uznawszy, że strona, która związała się zapisem, zawsze odpowiada za swoją zdolność płatniczą w zakresie opłat arbitrażowych.
- Powód wniósł zażalenie na postanowienie Sądu Okręgowego, które zostało oddalone przez Sąd Apelacyjny, z następujących powodów:
 - ❖ wykładnia art. 1165 § 2 KPC w zakresie przesłanki niewykonalności zapisu na sąd polubowny powinna uwzględniać obiektywne i trwałe przesłanki niemożliwości wszczęcia i prowadzenia postępowania przed tym sądem, do których w ocenie Sądu Apelacyjnego należałoby zaliczyć również istnienie obiektywnych i trwałych przyczyn realnie uniemożliwiających pokrycie kosztów wszczęcia i przeprowadzenia postępowania przed sądem polubownym, wynikających bezwzględnie z zebranego w sprawie materiału dowodowego, co nie miało miejsca w rozstrzyganej sprawie. Powód, mimo że to na nim spoczywał ciężar dowodu, nie zdołał w sposób niebudzący wątpliwości wykazać, że jest trwale pozbawiony możliwości poniesienia kosztów

¹ Art. 1165 § 1 KPC stanowi: „*W razie wniesienia do sądu sprawy dotyczącej sporu objętego zapisem na sąd polubowny, sąd odrzuca pozew lub wniosek o wszczęcie postępowania nieprocesowego, jeżeli pozwany albo uczestnik postępowania nieprocesowego podniósł zarzut zapisu na sąd polubowny przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy.*”

² Art. 1165 § 2 KPC stanowi: „*Przepisu § 1 nie stosuje się, gdy zapis na sąd polubowny jest nieważny, bezskuteczny, niewykonalny albo utracił moc, jak również wtedy, gdy sąd polubowny orzekł o swej niewłaściwości.*”

³ Art. 1168 § 2 KPC stanowi: „*W braku odmiennej umowy stron, zapis na sąd polubowny traci moc, w przypadku gdy sąd polubowny wskazany w tym zapisie nie przyjął sprawy do rozpoznania lub gdy rozpoznanie sprawy w ramach tego sądu okazało się z innych przyczyn niemożliwe.*”

⁴ Art. 475 § 1 KC stanowi: „*§ 1 Jeżeli świadczenie stało się niemożliwe skutkiem okoliczności, za które dłużnik odpowiedzialności nie ponosi, zobowiązanie wygasa.*”

postępowania przed sądem polubownym i środków tych nie jest w stanie w żaden sposób zgromadzić w rozsądnej perspektywie czasu.

- ❖ przytoczona przez Sąd Okręgowy argumentacja odwołująca się do art. 475 KC nie jest całkowicie bezzasadna, jak twierdził powód, skoro zapis na sąd polubowny to nic innego jak przedprocesowa umowa prawa cywilnego, do której stosuje się przepisy kodeksu cywilnego, a w konsekwencji Sąd Apelacyjny podzielił w całości i uznał za własną argumentację Sądu Okręgowego dotyczącą art. 475 § 1 KC.
- Powód zaskarżył skargą kasacyjną postanowienie Sądu Apelacyjnego w skutek czego Sąd Najwyższy uchylił postanowienie Sądu Apelacyjnego i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania. Sąd Najwyższy uzasadnił swoje orzeczenie następująco:
 - ❖ rezygnacja z rozstrzygnięcia sporu przez sąd państwowy jest wyrazem autonomii woli jednostki, która, ze względu na fundamentalną wagę prawa do sądu w demokratycznym państwie prawnym i jego konstytucyjne oraz prawnomiędzynarodowe umocowanie nie jest nieograniczona. Dokonując zapisu wyłączają rozpoznanie sprawy przez sąd w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji⁵, nie zrzekają się jednak ochrony sądowej w ogólności. Decydują się jedynie na wybór innego, dogodniejszego forum, które przy następczym udziale sądów państwowych może zapewnić im ochronę równoważną z możliwą do uzyskania przed sądem państwowym. Strony nie odstępują ponadto w pełnym zakresie od gwarancji statuowanych w art. 45 ust. 1 Konstytucji, zważywszy, że wyrok sądu polubownego podlega kontroli sądu państwowego, a wykładnikami tej kontroli są m.in. podstawowe zasady porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej.
 - ❖ przyjmując, że zapis na sąd polubowny nie jest równoznaczny z rezygnacją z ochrony sądowej, jednym z założeń skuteczności tej czynności musi być dostępność alternatywnego forum uzgodnionego przez strony, a inaczej rzecz ujmując - możliwość uzyskania efektywnej ochrony prawnej przed sądem polubownym. Wyrazem relacji między skutecznością zapisu na sąd polubowny a rzeczywistą możliwością uzyskania ochrony prawnej przed sądem wskazanym w zapisie jest art. 1168 KPC, który określa niektóre przypadki utraty mocy zapisu, związane z niemożnością rozpoznania sprawy przez sąd polubowny oznaczony w zapisie lub w określonym przez strony składzie.
 - ❖ odrzucenie pozwu przez sąd państwowy w razie faktycznej niemożności wszczęcia i przeprowadzenia postępowania przed sądem polubownym, której podłożem jest ubóstwo powoda, byłoby równoznaczne z pozbawieniem powoda sądowej ochrony prawnej w ogólności. Skutek taki należy wykluczyć, mając na względzie istotę i rangę prawa do sądu w płaszczyźnie konstytucyjnej i międzynarodowej, a także cel zapisu, którym - jak była mowa - nie jest pozbawienie stron sądowej ochrony prawnej, lecz uzyskanie jej w równoważnym kształcie przed innym organem niż sąd państwowy. Odrzucenie pozwu - wobec równoczesnej niemożności przeprowadzenia postępowania przed sądem polubownym - pociągałoby za sobą natomiast sytuację, w której powód, wobec braku środków finansowych, nie tylko nie mógłby skutecznie żądać rozstrzygnięcia sprawy na drodze preferowanej przez strony zapisu, lecz także uzyskać ochrony przed jakimkolwiek innym sądem.
 - ❖ niewykonalności zapisu w przedstawionym znaczeniu nie można postrzegać jako prostego korelatu złej sytuacji majątkowej powoda, która uniemożliwia wszczęcie i przeprowadzenie postępowania przed sądem polubownym. Stwierdzenie niewykonalności zapisu powinno stanowić ultima ratio na wypadek, gdyby usunięcie tej przeszkody było niemożliwe w postępowaniu przed sądem polubownym przy zastosowaniu rozwiązań regulaminowych pozwalających na tymczasowe przejęcie kosztów arbitrażu przez instytucję arbitrażową lub w inny sposób łagodzących ciężar ich wyłożenia, jeżeli takie są dostępne, względnie - przy udziale strony przeciwnej, która dążąc do utrzymania skutków zapisu i rozpoznania sprawy przez sąd polubowny, może zadeklarować wyłożenie kosztów niezbędnych do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania arbitrażowego.

⁵ Art. 45 ust. 1 Konstytucji stanowi: „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.”.

- ❖ do odmiennego wniosku nie składają argumenty powołane przez Sąd Apelacyjny, odwołujące się do art. 475 KC, możliwości poprawy stanu majątkowego powoda i ryzyka nadużyć wynikającego z możliwości doprowadzenia do niewykonalności zapisu w drodze rozmyślnych działań.
- ❖ rozważania Sądu Apelacyjnego, poczynione w ślad za Sądem Okręgowym i zestawiające niewykonalność zapisu z powodu niemożności poniesienia kosztów postępowania przed sądem polubownym z niewypłacalnością dłużnika zobowiązanego do spełnienia świadczenia pieniężnego (art. 475 KC) były nietrafne już z tego powodu, że zapoznawały procesowy charakter skutków zapisu na sąd polubowny przez błędne utożsamienie zapisu z receptum arbitrii, względnie zestawienie zapisu z umową prawa materialnego, w której strona zobowiązana jest do spełnienia świadczenia pieniężnego. W polskim porządku prawnym strony zapisu na sąd polubowny, podobnie jak innych umów o skutkach procesowych, nie stawiają się jednak wobec siebie w roli wierzyciela i dłużnika oraz nie są zobowiązane do wzajemnych świadczeń w rozumieniu art. 353 KC⁶.
- ❖ stwierdzeniu niewykonalności zapisu w razie niemożności poniesienia kosztów arbitrażu nie stoi na przeszkodzie akcentowana w motywach zaskarżonego postanowienia i w odpowiedzi na skargę kasacyjną hipotetyczna zmiana stanu majątkowego strony zapisu. Orzekając o zasadności zarzutu zapisu na sąd polubowny sąd państwowy rozstrzyga, czy mimo dokonania zapisu droga do dochodzenia roszczenia przed sądem państwowym powinna pozostać otwarta ze względu na niemożność uzyskania efektywnej ochrony w arbitrażu, czy też zapis wywiera negatywny skutek, co powinno prowadzić do odrzucenia pozwu. Miarodajny w tej materii jest stan rzeczy istniejący w chwili orzekania (art. 316 § 1 KPC⁷), nie zaś stan prognozowany, który może, ale nie musi nastąpić w przyszłości.
- ❖ postępowanie strony, która w odpowiedzi na zarzut zapisu na sąd polubowny powołuje się na niewykonalność zapisu, spowodowaną jej własnymi, celowymi, działaniami, podlega ocenie z punktu widzenia reguł dobrej wiary i nadużycia prawa procesowego. Dotyczy to wszystkich przypadków niewykonalności zapisu, bez względu na przyczyny, które stanowią jej podstawę. Ocena taka musi jednak bazować na okolicznościach konkretnej sprawy, a dopuszczalność jej przeprowadzenia, a niekiedy wręcz jej konieczność, nie podważa ogólnego założenia, według którego niewykonalność zapisu w rozumieniu art. 1165 § 2 KPC może mieć podstawę także w niemożności poniesienia kosztów wszczęcia i przeprowadzenia postępowania arbitrażowego.
- ❖ stan obiektywnej niemożności poniesienia przez powoda kosztów, których wyłożenie jest konieczne do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania przed sądem polubownym, nie prowadzi wprawdzie do utraty mocy wiążącej zapisu (art. 1168 § 2 KPC), może jednak pociągać za sobą niewykonalność zapisu w rozumieniu art. 1165 § 2 KPC.

⁶ Art. 353 KC stanowi: „§ 1 Zobowiązanie polega na tym, że wierzyciel może żądać od dłużnika świadczenia, a dłużnik powinien świadczenie spełnić. § 2. Świadczenie może polegać na działaniu albo na zaniechaniu.”.

⁷ Art. 316 § 1 KPC stanowi: „Po zamknięciu rozprawy sąd wydaje wyrok, biorąc za podstawę stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy; w szczególności zasądzeniu roszczenia nie stoi na przeszkodzie okoliczność, że stało się ono wymagalne w toku sprawy.”.